

BEOGRAD U SJEĆANJIMA SAVREMENIKA.
(Grupa autora, *Beograd u sjećanjima savremenika 1930—1941,*
Beograd, 1983)

Objavlivanjem knjige »Beograd u sjećanjima savremenika 1930—1941«, treće po redu iz ovog inače dobro smišljenog korpusa, Srpska književna zadruga privela je kraju jedan od onih svojih velikih i izuzetno značajnih izdavačkih pothvata. Tom je knjigom zaokruženo kazivanje, svjedočenje brojnih savremenika o Beogradu i životu u njemu od početka XX stoljeća — 1900. do 1941. godine.

Povijest, kazivanje o Beogradu ispričali su mnogi njegovi istaknuti građani, svjedočeći tako o raznim vremenima, mijenama i prilikama, o burnom i dinamičnom životu svoga glavnog grada u prve četiri decenije našega stoljeća. Istaknuti je historičar i profesor historije na Filozofskom fakultetu u Beogradu Andrej Mitrović sadržaje ispričane između korica triju obimnih knjiga s pravom nazvao svjedočanstvima o onoj svakodnevici koja je činila život Beograda i Beograđana, svakodnevnici koja je činila društvenu i kulturnu klimu grada. Riječ je o svjedočanstvima tako značajnim, dragocjenim izvorima saznanja, o detaljima iz prošlosti glavnog grada Srbije i Jugoslavije, o kojima nema tako plastičnih, živih i raznovrsnih tragova u zvaničnim dokumentima.

Knjiga koja je povod za ovaj kratak prikaz, njeno predstavljanje čitaocima zapravo jeste, prije svega, zbornik sjećanja više od pedeset istaknutih naučnih, kulturnih i drugih javnih radnika, koji su živjeli i stvarali u Beogradu i bili svjedoci njegovih svijetlih i vedrih dana, ali i njegovih historijski sudbonosnih iskušenja i veoma tmurnih godina u ovom našem vijeku. Viđenje o Beogradu, njegovim ljudima, raznim događajima, mijenama i raznovrsnom životu u njemu, ispričali su viđeni umjetnici — književnici i slikari — ugledni naučnici, istaknuti političari, ratnici, arhitekta, teatrolozi, profesori, novinari, muzičari, sportisti, knjižari, antikvari, ljekari, učitelji, inženjeri, i drugi graditelji. Ta velika i neponovljiva priča o Beogradu ispričana je u raznim sjećanjima više generacija.

Prva knjiga štampana je još 1977. godine i obuhvatila je vrijeme od 1900. do 1918. godine, tj. period najburnijeg i najdinamičnijeg razvoja Beograda, tada glavnog grada Kraljevine Srbije, grada koji je baš u to doba postajao ne samo moderan politički, administrativni i privredni, nego i značajan naučni i kulturni centar na Balkanu, s vrlo zavidnim ugledom u ondašnjem evropskom kulturnom svijetu. Ali taj razvoj i snažni polet prekinuo je prvi svjetski rat koji je od početka donio najveću nesreću i teške godine stradanja upravo Beogradu i njegovim žiteljima. O svemu tome svjedoče nam stranice živo ispričanih sjećanja istaknutih Beograđana koji su u ono vrijeme svojom javnom, naučnom i drugom djelatnošću bogatili kulturni život Beograda.

U drugoj knjizi (objavljena 1980) sadržana su sjećanja o životu u Beogradu, u vrijeme od 1919. do 1929. godine, dakle u vrijeme prvih deset godina razvoja prijestolnice novostvorene jugoslovenske države.

U trećoj, završnoj knjizi ove po mnogo čemu vrlo interesantne trilogije — koja je publikovana potkraj 1983. godine, a čiji sadržaj ispunjavaju najraznovrsnija svjedočanstva — istaknuti Beograđani ispričali su svoja sjećanja o prilikama u Beogradu, o svojim aspektima političkog, kulturnog, privrednog, naučnog, sport-

skog i ostaloga javnog života od 1930. pa sve do aprilskog rata 1941. godine, kada je ovaj grad bio izložen najtežem razaranju i žrtvama u svojoj dugoj istoriji. U ovoj knjizi o Beogradu svjedoče ljudi različitog intelektualnog, stručnog i društvenog profila.

Tako Mića Popović, slikar, piše zanimljiv tekst: »Da li znate o Beogradu«; Nada Doroški priča o detaljima i slikama iz svakodnevnog života glavnog grada; književnik Milovan Vitezović zabilježio je zanimljivo sjećanje o Beogradu čuvenog profesora Beogradskog univerziteta Raška Dimitrijevića; muzikolog Mihailo Vukdragović piše o beogradskom muzičkom životu; Siniša Pاونović o pjevačima i muzičarima; Laza Đokić o razvoju automobilizma prije pola vijeka; Ljubomir Lovrić kazuje kakav je bio beogradski fudbal; tekst Nikole Trajkovića govori o mansardi u Zanatskom domu u Beogradu; Đorđe Kostić daje panoramu svog viđenja beogradske književnosti i novinarstva; tekst Milana Đokovića svjedoči kako je nastao »Ošišani jež« i kakvu je ulogu imao u kulturnom životu grada i šire u zemlji; Vladimir Živančević živo kazuje o detaljima — zgodama i nezgodama koje su se zbivale — od Vidinskog poljančeta do »Helikona« i »Moskve«; Miodrag Kolarić piše o zapadnom Vračaru i Četvrtoj muškoj gimnaziji; Miloš Miljanić o dječakim godinama do aprilskog rata; Branislav Stojanović sjeća se svoje generacije; Miodrag Popović piše o mjestu nepočinjene krivice, a Vukašin Mićunović daje sliku Beograda viđenu očima srednjoškolca koji je došao sa daleke periferije. O šegrtovanju u knjigovežnici nadahnuto priča poznati slikar Lazar Vujaklija, a revolucionarni borac i političar Mihailo Švabić iznosi uspomene mladog grafičara. O poznatom revolucionaru Blagoju Paroviću i njegovom ilegalnom životu i radu u Beogradu svjedoči svojim sjećanjem Lazar Lilić; o odlasku sa Dorćola u Španiju piše Radoje Nikolić; sjećanja Bogdana Pešića svjedoče o očevima i djeci Beograda; univerzitetski profesor Veljko Korać piše o martovskim događajima 1941. godine u Beogradu, a Slobodan Nešović objavljuje odlomke iz dnevnika »Tri istorijska dana« (26, 27. i 28. mart 1941).

I u ovoj knjizi sjećanja, kao i u prve dvije, objavljeno je više fotografija i drugih ilustracija koje same po sebi mnogo govore o vremenu i prilikama u ondašnjem Beogradu. Posebnu draž ovoj knjizi daju ilustracije Pjera Križanića, najpoznatijeg karikaturiste »Politike«, koji je, kako priređivači ističu, svojim karikaturama od 1922. godine, kada je došao u Beograd, »predstavljao moralnu i političku savjest naprednih slojeva društva i Beograda i čitave zemlje«. Upravo Pjerove karikature daju svojevrsnu dokaznu moć kazivanjima o vremenu od 1930. do 1941. godine. Sigurno je da bi sjećanja u cjelini za nijansu bila bljeđa da ih ne ilustruju, bar dijelom, Križanićeve nadahnute karikature.

Ta svojevrsna svjedočanstva o Beogradu i Beograđanima, ispričana jednostavno, u većini neposredno i toplo, budućim istraživačima, istoričarima i svim ostalim kulturnim i javnim poslenicima i stvaralocima biće dragocjena osnova, jedan od putokaza za poniranja u dublje kulturne slojeve. Sa tog stanovišta ona čine dragocjen izvor istine ne samo o našem glavnom gradu nego i o zemlji u cjelini. Sasvim je izvjesno da će ona znatno pomoći da se osvijetli cjelokupna prošlost Beograda prvih četiriju decenija XX vijeka. Uvjeren sam da će mnoga kazivanja i sjećanja ispričana u ovoj trilogiji još više proširiti saznavne horizonte ne samo svim budućim piscima istorije Beograda toga razdoblja nego i svim ostalim istraživačima pojedinih strana njegovog društvenog života. Osim toga, živo ispričana, ta svjedočanstva, sjećanja i razgovori omogućiće da i šira javnost uz pomoć stranica ovih knjiga doživi atmosferu minulog ali vrlo složenog vremena u životu slobodarskog Beograda.

Najzad valja istaći da je omot naslovne strane svih triju knjiga djelo univerzitetskog profesora i akademika Aleksandra Deroka, jednog od najautentičnijih svjedoka života i razvoja Beograda još od prvih decenija ovog stoljeća, o čemu svjedoče i njegovi prilozi i posebna knjiga o Beogradu. Knjiga je primjer kako se može mnogo dragocjenosti otrgnuti od zaborava i kako bi valjalo prikupljati slična svjedočanstva i o ostalim našim gradovima. Takve su nam knjige nužne jer donose mnogo više detalja o društvenom životu određenih sredina, o političkoj i kulturnoj klimi u njima, dakle daju sliku cjelokupne atmosfere koju, ipak, ne bismo mogli dočarati samo iz službenih spisa.

Miomir Dašić

ZBORNIK Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje, 21, Slavonski Brod 1984, 562 str.

Novi broj Zbornika doneo je 17 izvornih naučnih članaka, jedan prilog gradi, dva priloga bibliografiji, više ocena i prikaza novih knjiga, zbornika i časopisa i dve informacije o ustanovama. Prikazaćemo izvorne naučne članke.

U povodu 150. godišnjice rođenja Ignjata Brlića (1834—1892) Anto Milušić napisao je rad o političkom i stručnom delovanju Ignjata u Hrvatskom saboru i njegovoj delatnosti na zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji (3—47). Milušić daje osnovne biografske podatke o I. Brliću i konstatuje da je 1870. došao u sukob sa banom Levinom Rauchom pa je otvorio advokatsku pisarnicu u Slavonskom Brodu gde se do smrti bavio advokaturom. Brlić je najpre pripadao umerenom krilu Narodnoustavne ili Unionističke stranke, ali se i tada zalagao za šira prava Hrvatske, posebno za finansijsku samostalnost, ustavna prava, političke slobode i širu autonomiju. Biran je za narodnog poslanika u Hrvatskom saboru 1867—1871, 1872—1875. i 1887—1892. Od 1872. delovao je u Saboru na strani Narodne stranke. Brlić je na svim poljima delovao kao demokrata, ali nije bio svestan »socijalnog pitanja« i značaja radničke klase. Milušić zaključuje da Brlićevo delo i sada zaslužuje pažnju jer zrači demokratskim duhom koji je prožet kritičkim stavom prema političkim institucijama građanske Hrvatske.

Branka Pribić iznela je Poruke Sloge — đaćkog lista u Sremskim Karlovcima i Zagrebu 1880—1884 (str. 49—55). Konstatuje da se listovi hrvatske i srpske omladine javljaju na području Monarhije i izvan nje. Donose literarne pokušaje lokalnih razmera, ostvarenja ideja o služenju narodu radom i podizanjem kulture uopšte i dr. Posebno se analizira đaćki list *Sloga* i u njemu pesma »Zora sviće«.

Prilog o Ivana Ancelu, predstavniku hrvatskih socijalista na kongresu Druge internacionale u Cirihi 1893 (57—76) napisao je Ivan Kovačević. Autor ističe da je prisustvo Ancela na Ciriškom kongresu ujedno i prvo prisustvo socijalista iz Hrvatske nekom kongresu Internacionale uopšte. U svom izveštaju, koji je podneo na kongresu, Ance l konstatuje da je Hrvatska zaostala zemlja sa slabom razvijenom industrijom i teškim položajem radnika. S time u vezi Ance l je